

בשני מינים רש"י: חוזר ומערב במין אחר (וחזי כמערב לכתחילה [ריטב"א]) רמב"ם: עירב בתחילה בשני מינים	במין אחד רש"י: חוזר ומערב באותו מין רמב"ם: עירב בתחלה במין אחד	
קושית הגמ' ותי' ראשון: צריך להודיע תי' שני בגמ': אין צריך להודיע	אין צריך להודיע	נתמטט
מערב משלו רש"י, רבנו יהונתן, טוש"ע: א"צ להודיע ר"ח, רמב"ם, רשב"א: צריך להודיע [ועיי' יד בנימין עמ' תפט-תצא]	מערב משלהם צריך להודיע	כלה

'נתמטטט' - כן הגירסא לפנינו, ופרש"י: כלה לגמרי [ועיי' תוספתא סופ"ו דב"מ 'מיטמוט זה איני יודע מהו', ובפתיחתא דאיכה רבתי סי' יג' רגל ממטמטה', וברמב"ם הל' שכנים פ"ח ה"ט 'כדי שלא יתמטט כותלי']. ויש גורסים 'נתמוטט' (רבנו חננאל, רשב"א, ריטב"א, מאירי. ועיי' דקדוקי סופרים דיש גורסין כן גם ברש"י).

'רבי יהושע אומר...' - והלכתא כוותיה, אע"פ שרבי אליעזר מיקל יותר ובעירוב הלכה כדברי המיקל, - שאני הכא דסוגיא דאמוראי להלן בגמרא קאי כרבי יהושע, ועוד דרבי אליעזר שמותי הוא (רבנו חננאל, רי"ף, רמב"ם, רשב"א, ריטב"א, מאירי ועוד).

'ככר כאיסר והוא שלם, מערבין בו' - הקשו הראשונים הרי צריך שיהיה בו מזון שתי סעודות! ותירצו בכמה אופנים:

א. כגון שיש הרבה ככרות כאיסר עד שיש בכולן שיעור מזון שתי סעודות, וקמ"ל דאע"פ שכל ככר הוא כל כך קטן כאיסר - מצטרפין (רש"י, רשב"א ומאירי [ועיי' בריטב"א שכתב רק: וצ"ע אם איסר דוקא. עכ"ל]. וכ"פ השו"ע סי' שסו סעי' ו דמהני עירוב המורכב מהרבה ככרות קטנות, שהעיקר שתהינה שלימות. ועיי' להלן דעת הרמ"א).

ב. רחבו הוא כאיסר בלבד אבל הוא עבה מאד (תוספות רבנו פרץ בתי' ראשון, וה"ה דאפשר לומר שהוא ארוך מאד).

ג. גודלו כככר של שתי סעודות, וכוונת המשנה ששוויו הוא כאיסר (תוספות רבנו פרץ בתי' שני [וה"ה כששה פחות מאיסר, וגוזמא נקט, דלהלכה עירוב משום דירה ומהני אף בפחות משו"פ, וכ"פ השו"ע סי' שסו סעי' ג]. ולפי שני התירושים האלה לא מהני צירוף ככרות, אלא כל אחד צריך לתת לצורך העירוב ככר אחד ושלם, וכן דעת הראב"ד פ"א מהל' עירובין הט"ז והמגיד משנה שם, וכ"פ הרמ"א שם בהגהה, וכתב דלכן נהגו לקבץ מכל בית ובית מעט קמח, ועושין חלה שלימה ומערבין בה, וכן המנהג פשוט בכל מדינות אלו. עכ"ד. ומנהג זה דקיבוץ קמח מכל השכנים מובא כבר בראשונים, ועיי' ברשב"א וריטב"א מה שדנו בזה. וכתב הביאור הלכה שם ד"ה ועושין, דאע"פ שכל אחד נותן קמח - אין מערבין בפרוסה, אפי' שלכאורה לא שייך טעמא דאיבה דלהלן, אבל עכ"פ כיון שכל אחד נתן חלקו - נכנסו בדין של נותני חלק בעירוב ואין מערבין בפרוסה, משא"כ מה דאיתא בראשונים ובטוש"ע סעי' ז דאם אחד מזכה לכולם, שאז הם לא נתנו כלל חלקם וודאי לא שייך כלל תקנתא דאיבה - יכול לערב בפרוסה. ע"כ [ועיי' נתיבות שבת פל"א סעי' יא הע' כט. וכן עיי' אור גדול על המשניות פ"ז מ"א דיש חולקים בכלל על הא דכשזכה לאחרים מותר לערב בפרוסה]. ועוד עיי' במשנ"ב שם ס"ק מה שהביא מחלוקת אחרונים אם השמש שמצרף כל הקמחים ולא הספיקו או שנשתתירו צריך להתכוין לזכות בעצמו לכולם [או לזכות ע"י אדם אחר] או שאינו צריך, והמנהג שהשמש אופה מכל הקמחים פת גדולה והולך איתה לרב המקום שיזכה עבור כולם, ע"ש. ועיי' כה"ח שם ס"ק עא, ונתיבות שבת פל"א סעי' כד הע' סא).

ד. מזון שתי סעודות בעינין רק בשתופי מבואות, אבל בעירובי חצרות סגי בשיעור מועט (שיטת הרמב"ם בפיהמ"ש, וכמש"כ בדעתו המגיד משנה וכס"מ בפ"א מהל' עירובין הט"ז [וכ"כ מעשה רוקח שם], וכתב המגיד משנה שם דכן דעת הגאונים וכן עיקר. אמנם שיטת רש"י וראב"ד סוברים שדין עירובי חצרות כשתופי מבואות בזה, ובשניהם בעינין מזון שתי סעודות. ועיי' גאון יעקב, חזון איש סי' ק ס"ק ז, מהדיר על תוספות רבנו פרץ הע' 189).

דף פא

'שלימה אין, פרוסה לא' - יש אומרים דכל הסוגיא מדברת רק בעירובי חצרות, שאין מערבין אלא בפת, ולכן צריכה להיות שלימה, אבל שתופי מבואות שמותר לערב בכל דבר - ה"ה דשרי בפרוסה. ויש אומרים דגם בשתופי מבואות,

כשמערב בפת - צריכה להיות שלימה [וי"א אף כשמערב בשאר מינים] (עי' ביאור הלכה סי' שסו סעי' ו ד"ה אין מערבין, יד בנימין). ומי שעירב בפרוסה, ספק אם יצא אף בדיעבד לא מהני (משנ"ב סי' שסו ס"ק לז בשם הפמ"ג, כה"ח שם ס"ק סב בשמו ובשם א"ר ס"ק יד).

'משום איבה' - פרש"י: שבאין לידי מחלוקת, שאומר אני נותן שלימה ואתה פרוסה. עכ"ל. ובאמת כל מטרת עירובי חצרות היא להרבות שלום, וכדאיתא בירושלמי (כאן ה"ט, ולעיל פ"ג ה"ב): א"ר יהושע בן לוי, מפני מה מערבין בחצרות [אחר שכבר נשתתפו במבוי (סמ"ג, ועי' מהרש"א סוף המסכת, ומראה הפנים על הירושלמי פ"ז שם)] - מפני דרכי שלום. מעשה באשה אחת שהיתה דבוכה [שנואה, ונראה שספרו עליה לשון הרע לחבירתה (מלשון "דָּבָה"')] לחבירתה, ושלחה עירובה ביד ברה [בנה], נסתיה [לקחתו], וגפפתיה ונשקתיה, אתא אמר לאימיה, אמרה: והכין רחמה לי, ולא הוינא ידעה? מתוך כך עשו שלום. הדא הוא דכתיב "דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום". ע"כ (והובא הירושלמי ברי"ף וברא"ש סי' יב, רבנו חננאל להלן, העתים סי' עז, רשב"א וריטב"א לעיל עה ע"ב).

אבל אין חשש איבה כשאחד נותן פת קיבר ואחד נותן פת לבנה, או שאחד נותן פת שעורין ואחד נותן פת חטים (תו"ש ס"ק יז, כה"ח ס"ק סא, נתיבות שבת פל"א סעי' יא הע' כח), וכן אין חשש שאחד נותן פת גדולה יותר משל חבירו (משנ"ב שם ס"ק מא, נתיבות שבת שם הע' כט).

'ניטלה הימנה כדי חלתה וכדי דימועה' - סיכום הסוגיא והמפרשים בס"ד.

הוציא כפי הצורך		הוציא יותר מכפי הצורך
כדי חלתה		אין מערבין בה
<p>חלת נחמ"א (שהנחתום או אשה עושים למכור בשוק)</p> <p>וכתב החזו"א (סי' קא [לז] ס"ק ב) דאע"פ שבזמננו רגילים להפריש רק משהו, מ"מ לא פלוג רבנן. אבל בפת אורז שאין חיוב הפרשת חלה, אין לערב בנחסר כדי חלתה.</p>	<p>חלת משה"פ (העושה עיסה לעצמו או למשתה בנו)</p>	<p>כדי דימועה</p> <p>מערבין בה ואינו כ"ש מכדי חלתה: א. הו"א כיון דדימוע דרבנן - קפדי אינשי אם חיסרוה מש"ה (ריטב"א ברשי"י). ב. הו"א כיון דחזי הכי לכהן - קפדי אינשי אם חיסרוה מש"ה (תוספות). ג. איירי בטבולה ממש, וקרי 'דימועה' להפרשתה (ריטב"א).</p>
תוספות	רא"ש וכ"פ שו"ע	אין מערבין בה
לא טבולה ולא מדומעת	טבולה לחלה או מדומעת	מערבין בה
אין מערבין בה	מערבין בה	

'מערבין בפת אורז... - סיכום הסוגיא באיזו פת מערבין.'

מערבין	פת חטין וכל ה' מיני דגן
מערבין	פת אורז
רב זירא אמר שמואל: מערבין מרק עוקבא אמר שמואל: אין מערבין, וכן הלכה	פת דוחן
מערבין (וכתב הביאור הלכה סי' שסו ריש סעי' ח בשם הפמ"ג דה"ה פת כוסמת ותירס. עכ"ד [לפי תרגום נתיבות שבת לא י כה ומגידים חדשים כאן]. אמנם בחידושי המאירי כתב דפת פולין ושאר מיני קטניות הוו כפת דוחן. רצ"ע. ועי' ברבנו יהונתן הכהן מלוניל על הרי"ף כו ע"א דכתב דתליא אם דרך העולם לעשות ממנו פת. וכ"כ המשנ"ב שם ס"ק מז. ועי' תוס' ב"מ פז ע"א דאין רגילין לעשות פת של קטניות, וציין בהגהות ריעב"ץ שם לגמ' כאן. אך בגמ' סנהדרין ע ע"ב איתא שפת קטנית הויא כפת דגן, ופרש"י דלא כפת אורז ודוחן, ועי' מגדים חדשים).	פת עדשים
תי' א' בגמ': אין מערבין (דלא חשובה פת, כדמצינו ביחזקאל שא"ל לאפות פת ממניין הרבה, ולא נחשב ללחם: רש"י שהרי אמר לו הקב"ה "לחם אנשים לא תאכל").	פת מעורבת מינין הרבה (עם שאינן מה' מיני

<p>תוס' שהרי אי"ל להכין לחם למצור ושעה"ד לנפש רעבה (אבל פרש"י אינו נראה, דהא "לחם אנשים לא תאכלי" רחוק כמה דפינן 201 פרקים)).</p> <p>רב פפא: מערבין (דפת דיחזקאל היתה צלויה בצואת האדם). רבנו חננאל ורשב"א ומאירי סתמו כתירוץ קמא, רבנו יהונתן סתם כרב פפא, וכתב כה"ח ס"ק עו דלפי"א אפשר לסמוך ע"ז בשעה"ד.</p>	<p>דגן)</p>
<p>אין מערבין</p>	<p>פת צלויה בצואת אדם</p>

[בחידידושי המאירי כתב דסוגיין לגבי עירובי חצרות, אבל לעירובי תחומין ושתופי מבואות - כל האוכלין וכל המינין כשרים. עכ"ד. ומבואר להדיא בדבריו שם דאפי' נתערבה בצואת האדם, וצ"ע דהרי אינה ראויה לאכילה, וכמבואר בגמ' דשדויה לכלבים. וצ"ב. ומה שתירץ הרה"ג המהדיר נר"ו שם הע' 447 לגבי תערובת שאר מינין - צע"ג, דהרי המאירי המשיך להדיא כן גם על מעורבת בצואת האדם. ודו"ק].

'והא ההיא דהואי בשני דמר שמואל' - עשאוה כדי לנסות מה טעמו של הלחם שצוה הקב"ה ליחזקאל לעשות (תוספות, בצירוף ביאור תוספות הרא"ש נוכ"כ יד בנימין מדעתיה. ובמגדים חדשים כתב לגרוס בתוספות 'טעמה' במקום 'טעמא', ופשוט)). ואפשר שזהו מכלל דרכי הלימוד, להבין כל דבר מתורתנו הקדושה (יד בנימין).

'נותן אדם מעה לחנוני' - פרש"י: ודר עמו במבוי. עכ"ל. והקשו הראשונים:

א. הא מבואר בגמ' (ב"מ מט ע"ב, ועי' רמב"ם פ"ג מהל' מכירה ה"ה וטשו"ע סי' קצח סעי' ה) דאם הלוקח דר בחצרו של מוכר - מעות קונות לו, שהרי לא שייך שיאמר המוכר נשרפו חטיף בעליה, דאם תהיה שריפה יבוא הלוקח להציל (רשב"א, ריטב"א, מאירי). וי"ל דבמבוי גרים קצת רחוק זה מזה ולא דמיא להא דגר ממש בחצירו. ועוד דכיון שכאן החיטין משותפים לכולם - גם הלוקח לא טרח ומציל, דהוי כקידרא דבי שותפי (חידידושי המאירי). עוד י"ל דרש"י סובר דהגמ' ב"מ שם איירי רק כשדר בביתו ממש, אבל לא בחצירו וכ"ש לא במבואר (קרבן נתנאל אות ה). וע"ע נתיבות שבת פל"א סעי' מד הע' קטז).

ב. משמע דאיירי בעירובי חצרות ושתופי מבואות, והרי אמרו להלן בגמ' דמודים חכמים בעירובי חצרות ושתופי מבואות דזכות הוא לו, ורבי יהודה דלהלן במשנה לא בא לחלוק אלא לפרש, וא"כ על כרחך רבי אליעזר איירי בגוונא דאיירי דרבנן. על כן יש לפרש המשנה בעירובי תחומין (רשב"א [בחידידושו], אך בעבוה"ק ש"ד ד הביאה לגבי עירובי חצרות, וצ"ע), ריטב"א, מאירי בשם קצת מפרשים, וכן מבואר ברמב"ם פ"ו מהל' עירובין ה"כ דהדגיש בלשונו להלכה מסוגיא זו דוקא לגבי עירובי תחומין. וכתב המגיד משנה שם דכן עיקר. ועי' יד בנימין. ובכה"ח סי' שסט ס"ק ג הביא בשם נזירות שמשון דיש להקל בצירוף דעה זו לדעה המקילה דלהלן, ע"ש).

'וחכמים אומרים לא זכו לו מעותיו' - נאמרו כמה טעמים בראשונים למה לא זכו לו מעותיו אף אם זכה החנוני או הנחתום בשבילו:

א. החנוני לא נתכוין לזכות לו במתנת חנם, אלא דוקא לקנות המעה, והנותן לא היתה דעתו להקנות במעה - שהרי מעות אינן קונות, ונמצא מערב לו במעותיו שלא מדעתו (רש"י בתחילת המשנה).

ב. הנותן מתכוין לזכות מן החנוני ע"י המעה דוקא, ואין מעות קונות, א"כ אף אם החנוני יערב לו בזכיה או מתנה וכדו' - מערב לו שלא מדעתו (תוספות, ריטב"א. והנפק"מ בסבורא מפרש"י הקודם, דלפרש"י הגריעותא היא בכוננת החנוני, שהוא לא מתכוין לזכות לו במתנה אלא בתורת מעות, ומעות אינן קונות. משא"כ לפי' התוס' אפי' אם החנוני יתכוין לזכות לו במתנה, או שילך ויקנה לו במעות אלו מן השוק - בכ"ז לא היתה דעת הנותן לכל זה, אלא לקנין כסף רגיל, וכיון שאין כסף קונה - הוי כמעורב לו שלא מדעתו. וכתבו התוס' דמפרש"י בהמשך המשנה ג"כ משמע כסברת התוס' כעת, שהרי שם כתב רש"י: הלכך גבי חנוני כי אמר ליה 'זכי לי' - לא נתכוין אלא לקנות הימנו, ולא סמך עליו שייעשה שלוחו, ומעות אינן קונות, ולא סמכה דעתיה, נמצא מערב לו שלא לדעתו. עכ"ל רש"י, והיינו כפי' התוס' כאן. ועי' ב"ח סי' שסט דכתב דגם דברי רש"י בתחילת המשנה יש לפרש כדבריו בהמשך וכשיטת התוס', ובדומה לזה במהרש"א, וגם התויו"ט יישב כוונת רש"י דלעיל. ועי' יד בנימין. ועי' להלן).

ג. אם זיכה לו החנוני ע"י אחר - ודאי מהני, והכא מיירי שלא זיכה לו החנוני ע"י אחר, וא"כ כל קנינו הוא על סמך המעות, ומעות אינן קונות (הרא"ש בתוספותיו ובהלכותיו סי' יג. משום דהקשה על פי' התוס' דלעיל מה שייך כאן דאין מערבין לאדם שלא מדעתו, דהתם טעמא משום דחיישינן שמא יש לו סיבה שאינו רוצה בעירוב, אבל כאן הרי גילה דעתו בפירושו דניחא ליה בעירוב, אלא שלא היה בקי בדרכי הקנין, ומה בכך שיזכה לו החנוני ע"י אחר כדינו, ויזכה מדין זכין לאדם שלא בפניו! על כן פי' הרא"ש כנ"ל. אמנם בתוספותיו סיים דכל זה ניהא לר' יוחנן דאמר בגמ'...

דטעמו של ר' אליעזר דפליג אחכמים הוא משום ד' פרקים שהעמידו חכמים דבריהם על דין תורה, אבל לרב נחמן [צ"ל לרב שמואל בר יצחק] דמוקי הא דד' פרקים בשנה בשזיכה לו ע"י אחר, - משמע א"כ שחכמים פליגי אף בזיכה לו ע"י אחר, וזה אינו מובן שהרי גילה בדעתו שהוא חפץ בעירוב. וסיים תוס' הרא"ש 'והטעם נעלם ממני, ובהלכותיו שם כתב 'ודברים הללו תמוהים בעיני'. והנה א"כ משמעות הרא"ש דכל שגילה דעתו דניחא ליה - אפשר לערב אף שלא מדעתו ממש, אבל התוס' י"ל דס"ל דלהוציא מגדר חבין לאדם - צריך לצוות בפירוש לערב בשבילו כדרכי הקנין, ולא סגי בהא דגלי דעתיה דניחא ליה, וכ"כ התוס' להדיא לעיל מו ע"ב ד"ה ואין, ע"ש).

ד. כל החשש בחנוני הוא שמא ישכח לזכות, ולכן כשנותן לאדם אחר מהני (הרמב"ם בפיהמ"ש, וכ"מ בירושלמי, ע"י גאון יעקב דמשמע דאם לא שכח החנוני, וזיכה ע"י אחר - ודאי מהני).

והטור (סי' שסט) לכאורה סותר עצמו בלשונו, ותיקן בו הבית יוסף כך שפוסק כטעם ג', שהיא שיטת אביו הרא"ש (והב"י מתקן כן גם בלשון רש"י, ולפ"ז יוצא שגם רש"י ס"ל כטעם ג') דאם החנוני זיכה לו - מהני (וע"ע ב"ח שם, ותויו"ט וקרוב נתנאל. אמנם גם לאחר תיקון לשון הטור, דנו האחרונים אם יש לחלק בין זיכה לו החנוני בהזכרת שמו בפירוש, או שמהני אף בזיכה לו תוך שאר כל דיירי החצר, ע"י ביאור הלכה סי' שסט ומשנ"ב שם ס"ק ב וס"ק ה). אך יש אחרונים שחלקו על זה ופסקו דגם אם זיכה לו - לא מהני, וכטעמים הקודמים (ב"ח וט"ז שם [ודחו קושית הרא"ש, שהרי יתכן דאינו רוצה לערב ע"י מתנת חנם, וגם ניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממונו], חזו"א סי' צט ס"ק יג. וע"ש דכתב דכן שיטת הרמב"ם, אך בגאון יעקב כתב דשיטת הרמב"ם כהרא"ש, וכן מוכח בירושלמי, וכדלעיל בשיטה ד'. וע"י יד בנימין).

(ע"ב) 'ומודים בשאר כל האדם שזכו לו מעותיו...' - ע"י להלך בגמ' בביאור קטע זה במשנה, ולמסקנת הגמ' מודים חכמים בשלושה דברים:

א. בעל הבית, שאינו לא חנוני ולא נחתום (הואיל ואין בעה"ב רגיל למכור ככרות, לא נתכוין זה אלא לעשותו שליח, ונעשה כאומר 'ערב לי' דאף בחנוני קנה וכדלהלן).

ב. בנתן לו כלי ולא מעות, אפי' בחנוני ונחתום (דהוי קנין סודר-חליפין ולא קנין כסף. ודוקא כשלא נתן לו בתורת משכון, דאם נתן בתורת משכון - לא קנה [ריטב"א ע"פ הגמ' בקידושין ח ע"ב]).

ג. באמר לו 'ערב לי', אפי' בנתן מעות לחנוני או נחתום (דעשאו שליח לערב, וסמכא דעתיה).

'שזכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לאדם שלא בפניו' - זכין לאדם שלא בפניו היינו דוקא בסתמא, אבל אם שמעו שצווח ואינו מסכים - לא זכו לו, וכן להיפך שאין חבין לאדם שלא בפניו היינו בסתמא, ואפי' שמעו אח"כ דהוה ניחא ליה - לא זכו לו (ריטב"א כאן וביבמות ק"ח ע"ב ובקדושין כג ע"א בשם הרמב"ן קדושין שם וחולין לט ע"ב, רשב"א קדושין שם, מרדכי ב"ק פ"ז סי' ב, רמ"א בהגהת שו"ע חו"מ סוס"י קכג [ודלא כה"א שהביא הרמב"ן שם]. ובאבני מילואים סי' לו ס"ק יב כתב בדעת הר"ן קדושין מה ע"ב דאפילו לא שמע הזוכה מעולם - מועילה הזכיה, אלא שבדבר שיש לחוש שמא לא יתרצה הזוכה - אין הזכיה מועילה עד שישמע ויתרצה. וכ"כ בשו"ת עונג יו"ט סי' קי).

'שזכין לאדם שלא בפניו' - יש שני ביאורים בזה:

א. זכיה מטעם שליחות, ואנן סהדי שנוח לו שחבירו יהיה שלוחו לזכות עבורו (ע"י רש"י גיטין ט ע"ב וב"מ יב ע"א, תוס' פסחים צא ע"ב וכתובות יא ע"א ונדרים לו ע"ב ועוד מקומות, רא"ש גיטין פ"א סי' יג וקדושין פ"ב סי' ז וב"ק פ"י סי' כא, תוס' ר"ד גיטין שם, ר"ן נדרים שם, אור זרוע הל' פסחים סי' רכז. ובדעת הרמב"ם נחלקו, בברכת שמואל קדושין סי' י כתב בשם הגר"ח מבריסק שדעתו כן, אך בדברי אמת הל' גיטין סי' נב ובקהילת יעקב סי' קיט הוכיחו שאין דעת הרמב"ם כן. ובקצות החושן סי' קה ס"ק א כתב דאין זה מטעם 'אנן סהדי' אלא גזירת הכתוב היא, וע"י חתן סופר [שער המקנה סי' ט] דחה ראייתו).

ב. זכיה אינה מטעם שליחות (רמב"ן קידושין כג ע"ב, רשב"א שם מב ע"א וב"מ עא ע"א ושכ"כ הראב"ד, ריטב"א קידושין שם ושם וכתובות שם, ר"ן קידושין רפ"ב בשם איכא דבעי למילף. ועיקר טענתם שהרי למדו שליחות מפסוק מיוחד ולא כמו בזכיה, ועוד שבחלוקת הארץ שהיה מדין זכין זכו גם לקטנים שאינם בני שליחות). אלא זכיה היא מטעם 'ידו' (קצות החושן סי' קה ס"ק א, חידושי הר"ם גיטין יא ע"ב) או סוג שליחות מיוחד שהתחדש גם במקום שאין דין שליחות הרגיל (ע"י ברכת שמואל קידושין סי' י וסי' טו בשם הגר"ח מבריסק, חידושי הגר"ש שקאפ גיטין סי' ד).

'בארבעה פרקים אלו משחיטין את הטבח בעל כרחו' - ומפורש שם במשנה (חולין פג ע"א) שאלו הן ארבעת הפרקים: ערב שמיני עצרת, ערב יו"ט ראשון של פסח, ערב שבועות, וערב ראש השנה (ועיוה"כ לרבי יוסי הגלילי בגלילי [אך לשאר דיעות בעיוה"כ אוכלים עוף ולא בשר. וכתב החתם סופר בהגהותיו לשו"ע חו"מ סי' קצט דבפורים כיון שמצוה לאכול בשר - דינו כארבעה פרקים הנ"ל]). והקשו הראשונים למה לא מנו גם את ערב יו"ט הראשון של סוכות? ותירצו:

א. בערב יו"ט ראשון של סוכות טרודים כולם בסוכה ולולב, ואין להם פנאי להרבות בשחיטה כל כך (תוספות כאן בשם ר"ת, תוס' עכו"ז ה' ע"ב בתי' ראשון. ויש לציין לפ"ז שטירחת סוכה ולולב היא יותר מטירחת ניקוי הבית ובדיקת וביעור חמץ. ודו"ק).

ב. בכל אחד מארבעת הזמנים האלה יש טעם מיוחד. שמיני עצרת כיון שהוא יו"ט בפני עצמו וגם הקרבנות שבו הם כנגד ישראל - תקנו להרבות בסעודה, יו"ט ראשון של פסח - לפי שהוא יום גאולה ויציאה לחירות, שבועות - הדכל מודים דבעצרת בעינין נמי "לכם", ראש השנה - לפי שהוא תחילת השנה מרבים בסעודה לעשות סימן יפה כמו שאר הדברים שעושים בו לסימנא טבא (תוספות עכו"ז שם בתירוץ שני ונמנא נלמד דכל ריבוי הסעודה כליל ראש השנה הוא לסימנא טבא, ולא רק הסימנים הנהוגים). ומש"כ התוס' לגבי שמיני עצרת, כ"כ רש"י בחולין שם: היו מרבין בשמחה מפני שרגל לעצמו הוא וחביב עליהן. עכ"ל. וכ"ה בחידושי הרא"ה ונמוקי יוסף שם. אמנם יש הפרש בדבריהם, דבתוס' משמע היתה תקנה להרבות בסעודה, וברש"י ורא"ה ונמוקי משמע דהיו מרבין בסעודה וחביב עליהן מרצונם [וע"ש בנמוקי שהעתיק דברי רש"י בהא דשמיני עצרת, ועל שאר החגים העתיק את דברי התוס', גם את דבריהם על יו"ט א' דסוכות]. ובתוס' רבנו אלחנן בעכו"ז שם כתב: מרבים לכבדו להודיע שאינו טפל לחג. עכ"ל. (דו"ק).

'בארבעה פרקים אלו העמידו חכמים דבריהן על דין תורה' - נחלקו הפוסקים:

יש אומרים: דה"ה בכל מקח למצוה כגון שנתן מעות בשביל יין לקידוש וכדו' (רמ"א שם מדיוק דברי מהרי"ל, ובקצות החושן שם ס"ק ב כתב דה"ה בפת ללחם משנה לשבת, כיון דמקדשים גם על הפת. ובפמ"ג או"ח סי' תרנו בא"א כתב דגם אתרוג קונה במעות לבד, וכתב משפט שלום דהיינו דוקא כשחל יום ראשון בחול שאז הוא מדאורייתא, אבל לא כשחל בשבת ואינו אלא מדרבנן, כדמשמע בןקרבן נתנאל אות כ, שתירץ קושית ה[מג"א סי' שסט לענין פת לעירוב, דדוקא לגבי קידוש שיש לו אסמכתא מן התורה, ועדיין צ"ע. עכ"ד. ובשו"ת בית יצחק שמעלקיס או"ח סי' קז כתב דגם אם נאמר דין זה לגבי קונה אתרוג - זהו דוקא בערב יו"ט ממש, כדמצינו לגבי קידוש, ולא קודם לכן. וכ"כ בשו"ת אמרי יושר ח"ב סי' פג דדברי מהרי"ל לגבי קידוש הם רק בער"ש אחר חצות, ועכ"פ לא ביום חמישי. ועוד דן שם לגבי תפילין שאולי רק לגבי קידוש וכדו' דהיינו מצוה הבאה לפרקים שאין זמן למשוך, אבל במצוה יום-יומית כיון שיכול היה למשוך לא תקנו לקנות בכסף. ועי' להלן).

ויש חולקים: דאין לנו אלא מה שמנו חכמים, ואין לדמות דבר לדבר (עי' ביאור הגר"א שם דכתב דדברי מהרי"ל אינם מוכרחים, וכ"כ בחידושי רעק"א וסיים שהמוחזק יכול לומר קים לי ולחזור בו. אמנם ערוה"ש שם סעי' ה הביא את דברי הגר"א וכתב עוד דבבשר לא היה אפשר לו להלוקח לעשות משיכה, שהרי לא ישחוט אותו הטבח עד שיקבץ כל מעותיו, ודעת הטבח לשוחטו ביו"ט, ולכן החמירו חז"ל בזה, אבל ביין לקידוש היה לו למשוך מער"ש. ואולי דלכן לא תקנו חז"ל דיקנה מעות בבשר גם על כל ער"ש, דהרי גם בשבת יש מצוה לאכול בשר, אלא ודאי משום דבשבת על כרחו תהיה השחיטה בער"ש והיה לו למשוך, משא"כ ביו"ט יכול לשחוט ביו"ט. ואמנם י"ל דדוקא ביו"ט משום דיש יותר חובה לאכול בשר משום שמחה, מ"מ לדינא העיקר כמש"כ בשם הגר"א. עכ"ד ערוה"ש).

'דבר תורה מעות קונות... אמרו משיכה קונה... שמא... נשרפו חטיף בעלייה' - יש כמה סוגיות בזה ואריכות גדולה בראשונים ובאחרונים, ונביא כמה ענינים בזה, לא כולם ולא רובם אלא מקצתם.

קניני כסף ומשיכה, מה מהתורה ומה מדרבנן

רבי יוחנן: דבר תורה מעות קונות, אלא שחששו חכמים שלפעמים ישלם הקונה מעות ולא יקח הסחורה [למשל חטיף] וישארו החטיף אצל המוכר, ותיפול דליקה באונס, והמוכר כיון שיודע שאין החטיף שלו - לא ישתדל להציל מן הדליקה, לכן תקנו חכמים שכסף לא קונה, והמוכר ישתדל להציל מן הדליקה כי אחרת יצטרך להחזיר הכסף לקונה שלא קיבל סחורתו. ותקנו חכמים שהמשיכה קונה, וכיון שהקונה מושך - כנראה כבר יקח הסחורה לביתו, ולא יהיה חשש שישאר אצל המוכר וכו' (וביאר בספר המקנה [קידושין כב ד"ה אמר שמואל]

גם לרבי יוחנן משיכה קונה, אך ס"ל דמדאורייתא קובעת משיכת המוכר את המעות, ומדרבנן קובעת משיכת הקונה).

ד"ש לקיש: קנין משיכה הוא מן התורה, שנאמר "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך", דבר הנקנה מיד ליד [ורבי יוחנן לומד מ"או קנה" ומ"מיד" דברים אחרים]. אבל קנין כסף אינו מועיל מן התורה.

מקור הלימוד שקנין כסף מן התורה

דש"י: דכתיב גבי פודה מן ההקדש "ונתן הכסף וקם לו", וכ"ש בלוקח מן ההדיוט.

תוספות: סתם קנין שמצינו בתורה הוא בכסף "קנין כספו" "אוכל בכסף תשבירני" "שדות בכסף יקנו" (וע"ע רש"י ותוס' בכורות יג ע"ב. וכ"כ הריטב"א ב"מ שם, והוסיף דבשטר אין דרך לקנות מטלטלין כדאיתא בגמ' ב"ק עט ע"ב 'מטלטלי לאו בני שטרא נינהו').

כיצד פועל קנין כסף

האחרונים דנו אם הוא מדין כסף שיווי מה שאני קונה, ואפי' שלמתי פרוטה הרי זה תחילת פרעון, או שהכסף הוא עצמו הקנין ולא תחת שוויות החפץ, ואם שילם פרוטה - חייב עדיין את כל הסכום (עי' סמ"ע סי' קצ ס"ק א, ב"ח ט"ז ונתיבות המשפט שם, אבני מילואים סי' כט ס"ק ב, שו"ת חלקת יואב חו"מ סי' יח, אפיקי ים סוס"י טז, חזון איש אהע"ז סי' מד אות ט ועוד).

האם כעת יכול הלוקח לחזור בו גם אחרי שנשרפו בעליה

ד"ף: יכול לחזור (דאל"ה מה הרויח בתקנה, שגם כעת כשישרפו חטיו לא יוכל לחזור בו. והרמב"ן הוכיח כדעת הרי"ף, וכ"כ הראב"ד והרמב"ם פ"ג מהל' מכירה ה"ו. ולגבי דעת רש"י עי' להרה"ג המהדיר נר"ו על חידושי המאירי הע' 476,478).

דז"ה: אינו יכול (דמשמעות הגמ' שעיקר התקנה היתה שהמוכר יציל את החיטין ואז יוכל גם המוכר לחזור בו, משמע שאם החיטין ישרפו לא יכולים לחזור בהם. והמרדכי ב"מ סי' שג הוכיח דדעת רש"י כהרז"ה. וע"ע בשו"ת חתם סופר יו"ד סי' שיד שתלה סברת מחלוקת הרי"ף והרז"ה האם חז"ל ביטלו לגמרי קנין מעות, או שרק נתנו ללוקח אפשרות לחזור בו כל עוד שלא משך. וע"ע בענין זה באמרי בינה (קונטרס קנינים סי' ג), אור שמח עמ"ס קידושין כו, ובספר פרי משה [בעניני קנינים, סי' כה]).

למה הפקיעו חכמים קנין כסף ולא השאירוהו והוסיפו משיכה

תוס' בשם ר"י: משום תקנת השוק, שלא להצריך שני קנינים גם משיכה וגם כסף.

תוס' בשם ריב"ן: חכמים רצו דוקא שמשיכה תקנה לבריה, דאם יצטרכו גם כסף וגם משיכה - פעמים שימשוך הקונה הסחורה לביתו ועדיין לא ישלם, וא"כ הם של המוכר עדיין, וכעת יש חשש הפוך - שישרף אצל הקונה ולא יטרח להצילם כי לא יתחייב עליהם.

למה אין חשש כעת שיאמר המוכר ללוקח נשרפו מעותיך בעליה

תוס' אלמלא תי' ריב"ן: כיון שאין כסף קונה - לא שכיח שיאחר המשיכה לאחר נתינת הכסף.

תוס' בחי' א: מעות נוח לשמרן, ואין טורח בהצלתן.

תוס' בחי' ב: לגבי שריפת מעות היה המוכר חייב אף אם דינו כשומר חנם, כיון שפשע בהן, דאין שמירה לכספים אלא בקרקע.

האם ביטלו קנין כסף גם היכא דלא שייך לחשוש שישרפו חטיו בעליה

יש אומרים: לא ביטלו, וקונה בכסף (הגהמ"ר פ"ד דב"מ, רמ"א חו"מ סי' קצח סעי' ה. ועי' בגמ' ב"מ מט ע"ב וברמב"ם פ"ג מהל' מכירה ה"ה ובשו"ע שם ובנו"כ לגבי כשהסחורה מונחת בבית הלוקח שהשכירו למוכר. ובשו"ת שואל ומשיב מהדו"ל ח"ב סי' צט רצה לומר דאף בכל ספרי קודש קונה בכסף, כיון שאין לחשוש שיתעצל המוכר מלהציל מדליקה. ועי' ערך ש"י סי' קצח שחלק עליו, וע"ע מחנה אפרים הל' קנין משיכה סי' ב, נתיבות המשפט סי' קצו וסי' קצט, פרי משה [בעניני קנינים סי' כה אות ד], פתחי חושן ח"ז פ"ב סעי' יט הע' לב).

ד"ש אומרים: ביטלו, ואינו קונה בכסף (בית יוסף שם דאין נראה כן מדברי הפוסקים, ש"ך שם ס"ק ט דכן עיקר דאל"ה נתת דבריך לשיעורין. ועי' נתיבות המשפט שם ס"ק ה. ובפתחי תשובה שם ס"ק ו כתב דלפ"ז גם אם הוא מבוטח בחברת ביטוח, ולא יפסיד ע"י שישרפו חטיו בעליה - אינו קונה בכסף, וגם שייכת תקנת חכמים לטובת חברת הביטוח. ובנתיבות המשפט שם ס"ק ד כתב דאף בנתן לו הקונה רק מקצת הכסף, דלא שייך

שיאמר נשרפו חטיך בעליה - ג"כ לא קנה. וכ"כ בשו"ת רעק"א סי' קלד, ופתחי תשובה שם ס"ק ג דלא כמשמעות סמ"ע סי' רא ס"ק ד).

האם אפשר להתנות בהדיא ביניהם שהמעות יקנו

י"א דיכולים להתנות (ב"י סי' קצח, רמ"א שם סעי' ה, קצות החשן שם ס"ק ג. ועי' בדרישה ופרישה שם, קצות החושן ס"ק ג, נתיבות המשפט שם חידושים ס"ק יז, פתחי תשובה שם בשם שער משפט, מחנה אפרים הל' קנין מעות סי' א, פתחי חושן ח"ז פ"ב סעי' כד הע' מב). וי"א דאין יכולים להתנות (ש"ך שם, ערך ש"י שם).

האם מותר למוכר להשתמש בכסף לפני המשיכה

נחלקו בזה הפוסקים (עי' אור שמח פ"ח מהל' מלוה ולוה הט"ו דתליא בשני תירוצי התוס' כאן וב"מ מז אי הוי כשומר חנם או שומר שכר, ודעת הרי"ף והרמב"ם דמותר להוציאן, וע"ע בפלפולא חריפתא על הרא"ש ב"מ סי' יג אות ת. ועי' בסמ"ע חו"מ ריש סי' קצח שאם המוכר קידש בזה אשה - מקודשת. ובנתיבות המשפט שם כתב דהיינו אף לסוברים שהיה אסור למוכר להשתמש בכסף. ועי' מחנה אפרים הל' קנין מעות סי' יא ובדרוש וחידוש לרעק"א ב"מ מז שדנו בדברי רש"י [ב"מ מח ע"א] שכתב נפק"מ בין ר' יוחנן לריש לקיש לענין קידושי אשה, וביאר שם המחנה אפרים דס"ל לרש"י דהיא דאיכא נפק"מ לדאורייתא - לא הפקיעו חכמים קנין מעות, ושכ"כ הרשב"א, אך בדעת הרמב"ם יש עקולי ופשרי בזה, ע"ש. וע"ע דברי חיים דיני מכירה סי' ט, ביאורים לחידושי המאירי סי' טו, פתחי חושן ח"ז פ"ב סי"ט הע' לא).

האם כשהקונה מושך נקנה לו החפץ למפרע משעת נתינת המעות

י"א שנקנה לו למפרע (דברי חיים דיני מכירה סי' ט ע"פ מהרי"ו אלגאזי בספרו נאות יעקב, ובהגהות בנו שם), וי"א שלא (אבן האול בהשטות להל' מכירה, ערוה"ש שם. ועי' שו"ת אבני נזר חו"מ סי' לה שהביא מחלוקת הפוסקים בזה. וע"ע בספר פרי משה [בעניני קנינים, סי' כה אות ג]).

האם כשמושך אחרי שנתן כסף צריך להתכוין לקנות

הסתפקו בזה האחרונים (עי' אמרי בינה קונטרס הקנינים סי' ה, וצדדיו האם תקנו שהמשיכה עצמה קנין גמור, או שאין המשיכה אלא להוציא מחשש שיאמר לו נשרפו חטיך וכו'. וע"ש שהוכיח מהרמב"ם פ"ג מהל' מכירה ה"א דאף בנתן מעות בעינן שימושך או יגביה כל דבר כפי דרכו, ומבואר טעמו דחכמים עקרו לגמרי קנין מעות וצריך להתכוין לקנות בקנין הראוי עכשיו).

אופנים שמעות קונות

כשקנה באופן שאינו מצוי, כגון בלא מנין ומשקל (גמ' ב"מ מז, טוש"ע חו"מ סי' קצט סעי' א, ובאמרי בינה קונטרס הקנינים סי' יג כתב שאין ללמוד מעצמנו לחדש מילתא דלא שכיחא, ואין לנו אלא מה שאמרו חז"ל דהוי מילתא דלא שכיחא. ועי' בסמ"ע וט"ז חו"מ סי' רכז סעי' יט שנחלקו לגבי אם מנין המעות ידוע ומנין הסחורה אינו ידוע, אי חשיב מילתא דלא שכיחא. ובנתיבות המשפט סי' קצט ס"ק א הכריע כט"ז דהוי דבר שאינו מצוי), וכן כשחזר המוכר וקנה מהקונה חפץ אחר והקנה לו בחוב שיש עליו מהמקח הקודם (גמ' שם, טוש"ע שם סעי' ב, וע"ש בנו"כ), וכן ביתומים (עי' כל הפרטים בשו"ע ובנו"כ שם), ובהקדש (קידושין כח ע"ב, רמ"א בהגהת שו"ע שם סעי' ד, ועי' בש"ך שם ס"ק א שהביא בזה מחלוקת ראשונים. ועי' ברמ"א שם דגם צדקה דינו כהקדש, וע"ש בקצות החושן ס"ק ג ובנתיבות המשפט ס"ק ג), ובארבעה פרקים המבוארים לעיל (עי' שו"ע שם ונו"כ), וי"א אף בכל מקח למצוה (עי' לעיל).

האם קנין דרבנן מהני לדאורייתא

נחלקו האחרונים (וביסודה היא מחלוקת ראשונים) במצוה דאורייתא, כגון ארבעת המינים דבעינן מן התורה "ולקחתם לכם", האם מועיל קנין משיכה שהוא רק מדרבנן ללא כסף (כגון שמשלם את הדמים לאחר החג), או שצריך בדוקא לעשות גם קנין כסף (עי' מחנה אפרים הל' קנין משיכה סי' ב [וע"ש בהגהות נכדו רבי יונה נבון], קצות החושן סי' רלה ס"ק ד ובאבני מילואים סי' כח ס"ק לג, חידושי החתם סופר סוכה ל ע"ב. ועוד האריכו בזה האחרונים רבות ואכמ"ל [ועי' קובץ אורייתא (בין כסה לעשור תשנ"ג, סי' ב)], עכ"פ נראה דרובם הכריעו דקנין דרבנן מהני לדאורייתא, וכתבו גם סברות שאף את"ל דלא מהני לדאורייתא מצד עצמו - עכ"פ קנה הדבר מדאורייתא ביאוש ושינוי רשות או מטעם סיטומתא ומעוד טעמים).

דף פב

'ואלו הן הפסולין...א"ר יהודה אימתי בזמן שאין לו אומנות אלא היא' - בגמרא (סנהדרין כד ע"ב) נחלקו אמוראים בטעם פסול משחקי בקוביה ומפריחי יונים. לדעת רמי בר חמא הוא משום דאסמכתא לא קניא, ולדעת רב ששת